

Sosyal Bilimler Dergisi

Journal of Social Sciences

| e-ISSN 2602-229X |

ARAŞTIRMA MAKALESİ

RESEARCH ARTICLE

YENİ OSMANLILAR İLE BÂBİÂLİ İLİŞKİLERİNE İKTİDARIN GÖZÜ İLE BAKMAK

A Look at the Relationship Between the Young Ottomans and the Sublime Porte through the Lences of the Authority

Hayrettin PINAR*

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Eskişehir, Türkiye.

Geliş Tarihi/Received Date: 24.10.2021

Kabul Tarihi/Accepted Date: 04.11.2021

Ö Z

III. Selim'in ıslahat programı olan Nizâm-ı Cedid kısa süre sonra kesintiye uğrasa da devletin varlığına devam etmesi ile ıslahat yapılması arasındaki mecburiyet anlaşılmıştı. II. Mahmud ile birlikte ıslahat süreci daha geniş ve kapsayıcı bir içeriğe kavuştu ancak asıl Tanzimat Dönemi, Osmanlı Devleti'nin yönünü bir daha geri döndürülemez biçimde batıya çevirdi. Gerek II. Mahmud gerek Tanzimat reformcuları, devletin ıslahı ile modern bürokrasinin inşası arasındaki yakın ilişkiyi tespit etmekte gecikmediler. Bu kabulün sonucu olarak Tanzimat Dönemi ile birlikte Bâbîâli giderek önem kazandı. Hatta 1860'lı yıllara gelindiğinde iktidarın ana aktörü Bâbîâli haline gelmişti. Siyasetin veya iktidarın merkezinin saraydan sivil bürokrasiye doğru genişlemesine kamuoyunun yükselişi eşlik etti. Bu yeni siyasî yapı, Osmanlı tarihindeki ilk sivil muhalefet olarak nitelenebilecek Yeni Osmanlıları ortaya çıkardı. Yeni Osmanlılar özellikle Âlî ve Fuad Paşa'yı oldukça sert biçimde eleştirdiler. Ancak Yeni Osmanlıların, Bâbîâli'nin icraatına yönelttiği eleştirilerin pek çoğu makul ve haklı olmaktan epeyce uzaktı. Bu denli ağır bir eleştiri repertuarının oluşmasında hiç şüphesiz muhalif olmanın sağladığı konfor da önemliydi. Âlî ve Fuad Paşalar ise bütün icraatlarında devlet adamı olmanın sorumluluğu ile hareket etmek zorundaydı.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Bâbîâli, Âlî Paşa, Fuad Paşa, Muhalefet, Yeni Osmanlılar.

ABSTRACT

Although the reform programme of Selim III, i.e. Nizâm-ı Cedid was interrupted in very short time the necessity of making reforms have been understood. The process of the reform has reached to an extended limits with the throne of Mahmud II. But the Period of Tanzimat has shown that the face of the Empire had to turn through the direction of the West. Both Mahmud II and the reformers of Tanzimat have closely realized that the inevitable relationship between the modernization of the Empire and the foundation of modern bureaucracy. As a result of this phenomenon the Sublime Porte has been a very influential actor in Ottoman politics and the political power has passed from the corridors of the Palace to the offices of the Sublime Porte. The Young Ottomans called as the first civil political actors in Ottoman History had begun to raise as the rival group against the power of the Sublime Porte. Especially the Young Ottomans opposed full hartedly the policies of Âlî and Fuad Pashas. But their critics were not always rightful. That is to say the Young Ottomans enjoyed very much as being rivals although Âlî and Fuad Pashas were under the burden of responsibility as the statesmen.

Keywords: Tanzimat, Sublime Porte, Âlî Pasha, Fuad Pasha, Opposition, Young Ottomans.

Please cite this paper as follows/Atıf için:

Pınar, H. (2021). Yeni Osmanlılar ile Bâbîâli İlişkilerine İktidarın Gözü ile Bakmak. *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2): 125-137.
<https://doi.org/10.30913/alinterisosbil.1014079>

* Sorumlu yazar/Corresponding author
E-mail: hapinar@ogu.edu.tr

GİRİŞ

III. Selim'in başlattığı ve Nizâm-ı Cedîd olarak adlandırılan ıslahat programı kısa süre sonra kesintiye uğradı. Ancak devletin varlığını devam ettirmesi ile ıslahatın kaçınılmazlığı arasındaki ilişki, Nizâm-ı Cedîd yarıda kesilse de kesin olarak anlaşıldı. 19.yüzyıl, bu kabul edişin etkisi ile daha köklü reformların hayata geçirildiği dönem oldu. Özellikle Tanzimat Fermanı'nın ilânı ile birlikte reform süreci, daha kapsayıcı ve neredeyse hayatın her alanını içine alan bir kimlik kazandı. Yeni ve modern bürokrasinin inşa edilmesi, belki de bütün reform öyküsünün en önemli özellikleri arasında yer alıyordu.

Batılı tarzda bürokratik bir sınıfın oluşturulması, yüzlerce yıldır alışılmış olan Osmanlı siyaset tarzını derinden sarstı ve ciddi bir değişime yol açtı. Bu yeni bürokrasinin üyeleri, nispeten saraydan bağımsız yeni bir iktidar odağını da temsil edeceklerdi. Bir başka ifade ile iktidarı yüzyıllar boyunca elinde tutan Osmanlı Sultanının karşısında ona alternatif bir grup oluşuyordu. Böylece siyasî alan yeni aktörlerin katılımı ile birlikte genişliyor ve iktidar mücadelesi de iki katmanlı bir yapıya dönüşüyordu. Bir yandan ıslahat projesinin yürütülmesi için vazgeçilmez olan bürokratik aygıt, kontrolü elinde tutmaya alışmış olan Saray ile mücadele ederken aynı zamanda kendi içinde de ciddi bir iktidar veya güç mücadelesi yürütmek zorunda kalıyordu.

Devleti yöneten kadronun kendi arasındaki iktidar mücadelesi, doğal olarak siyasete dâhil olan aktörlerin sayısının artmasını da beraberinde getirdi. Siyaset yapma tarzı, yeni dönemle birlikte daha seküler bir üsluba kavuştuğça siyasî alanda boy gösterme iddiasında olanların sayısı da arttı. Bir başka deyişle devletin varlığını sürdürmesi için reform yapma mecburiyeti, bürokrasiye yeni imkânlar sunarken memur sınıfının dışında kalan siyaset heveslilerine de sahneye çıkma fırsatı doğuyordu. Dolayısıyla yeni dönemin ruhuna uygun biçimde bürokrasi saraya kafa tutarken siyasî alan genişledikçe kendi rakiplerinin doğmasına da tanıklık etmek zorunda kalıyordu. Böylece bürokrasi, saraya karşı mücadele ederek siyasetin alanını ve aktörlerini genişletip çoğalttıkça *efkâr-ı umumiyye* (kamuoyu)'nin doğuşuna da hizmet etmiş oluyordu.

Yüzlerce yıl boyunca siyaset etmenin saray ile *devletlülerin* kontrolünde gerçekleştiği hatırlandığında kamuoyunun ortaya çıkması, Osmanlı siyasî yapısında oldukça özgün bir değişimi tarif eder. Bu önemli gelişme ile 19.yüzyılın Osmanlı dünyasına kazandırdığı iletişim araçları arasında yakın bir ilişki vardı. Özellikle gazetenin başkent başta olmak üzere hemen bütün Osmanlı topraklarında dolaşma çıkması, batıdaki kadar etkin olmasa da dünya işlerine ilgi duyan bir kitleyi hem oluşturuyor hem de ona hitap ediyordu. Hiç şüphesiz bu kitlenin merakını dindirme görevini üstlenen bazı isimlerin veya genel bir ifade ile aydınların ortaya çıkması da fazla uzun sürmedi. Tanzimat Dönemi'nde bu aydın grubu Yeni Osmanlılar olarak isimlendirilecekti. Yeni Osmanlıların ortaya çıkışı ile siyasete sarayın yanı sıra bürokrasinin de katılması arasında yakın bir ilişki vardı. Bürokrasinin veya Bâbâîli'nin yeni bir aktör olarak iktidar mücadelesine katılması, siyasetin aktörlerinin resmî düzeyde çoğalması demektir. Bu genişleme doğal olarak yalnızca memurlar sınıfı ile sınırlı kalamazdı ve bir adım sonra bu defa devlet dışı aktörler de mücadeleye katıldı. Yeni Osmanlıların bir bakıma sivil bir grup olarak iktidarın karşısında saf tutması, Avrupai tarzda yeni bir siyasî rol dağılımını anlatmaktaydı.

Yeni Osmanlılar, 1860lı yılların özellikle ikinci yarısı boyunca mevcut iktidara muhalefet etmeyi temel görev olarak seçtiler. Dolayısıyla bürokratik iktidarın sahipleri, bir yandan Bâbîâli içindeki meslektaşları ile uğraşırken aynı anda kamuoyunun itirazlarına da muhatap olmak zorunda kaldılar. Yeni Osmanlıların iktidara yönelik eleştirileri, batıdaki kadar enerjik ve kitlesel bir muhalefet zeminine dayanmıyordu. Ancak iktidarın bu aydın grubu tarafından sert biçimde eleştirilmesi, Osmanlı siyaseti açısından oldukça önemliydi. Nitekim 1860'lı yıllar boyunca Bâbîâli'yi kontrol altında tutan Âli ve Fuad Paşalar ile Yeni Osmanlılar arasındaki tansiyon giderek yükseldi.

Yeni Osmanlılar, iktidarı veya iktidarın iki önemli ismini neredeyse her konuda ağır biçimde eleştirmekten çekinmediler. Bu denli cesur bir eleştirel yaklaşım, Osmanlı siyasetinin reform çağının ruhuna uygun biçimde batı tarzına intibak etmeye başladığını gösterir. Ancak iktidarın yüzlerce yıllık birikimi bir kenara bırakarak yeni muhalefet grubuna karşı özgürlükçü bir tutum takındığı da düşünülmemelidir. Benzer şekilde Yeni Osmanlıların da her zaman haklı ve rasyonel bir muhalefet etme üslubuna sahip oldukları iddia edilemez. Buradan hareketle aşağıdaki satırlar boyunca iki temel tema tartışılacaktır. Öncelikle 19.yüzyıl Osmanlı siyasî gündeminin bir hayli karmaşık olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla Yeni Osmanlıların, iktidara muhalefet ettiği her başlığı ele almak yazının sınırları açısından pek de mümkün olmayacaktır. Özellikle 1860'lı yılların ikinci yarısında artan muhalefetle eşanlı olarak bu dönemi etkileyen birkaç ana tema mercek altına alınacaktır. Yeni Osmanlıların bu temel konularda iktidara yönelttiği eleştiriler ve hatta suçlamaların sıhhatine yakından bakılarak haklılık payı değerlendirilecektir. Somut olaylar ve olgular üzerinden yapılacak olan bu değerlendirme, muhalefet kadar iktidarın gözü ile de bakmayı gerekli kılmaktadır. Bir başka ifade ile muhalif olmanın konforu ile iktidar olmanın sorumluluk ve ağırlığı arasındaki fark, Yeni Osmanlı iddialarına bakarken kullanılacak anahtar olacaktır. Yeni Osmanlıların eleştirilerinin hedefindeki iki isim, Âli ve Fuad Paşaların muhalefete yaklaşımları ise ikinci temayı oluşturacaktır. Burada her iki devlet adamının da Yeni Osmanlı grubunun üyelerine karşı aynı duygu ve düşüncelerle yaklaşmadığı gösterilmeye çalışılacaktır. Bir başka ifade ile grubun üyeleri Paşalar açısından aynı değer ve anlamı ifade etmezler. Mesela Namık Kemal, nispeten daha hoşgörülü sözcükleri hak ederken Ziya Paşa'ya aynı muamele yapılmayacaktır. Kısacası iktidar sahipleri, Yeni Osmanlıların tamamına karşı ortak ve değişmez hislere sahip olmadıklarını anlatmaya çalışırken bu yöntemle grup dayanışmasını gevşetmeyi de hedefleyeceklerdir. Bu iki ana fikir ayrı ayrı ele alınmak yerine birbirleriyle yakından ilişkili oldukları hesaba katılarak entegre bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır.

YÖNTEM

Bu çalışmanın amacı, 19.yüzyıl Osmanlı tarihinin ve özellikle Tanzimat Dönemi'nin hâlâ en canlı tartışma başlıkları arasında yer alan Yeni Osmanlı hareketini mercek altına almaktır. Ancak bugüne kadar yapılanlardan farklı olarak bu muhalefet hareketinin iddiaları, iktidarın bakış açısı ile değerlendirilmeye çalışılacaktır. Böylece Yeni Osmanlıların, Bâbîâli ve 1860'lı yıllar boyunca onu kontrol eden Âli ve Fuad Paşa'ya yönelttikleri suçlamaların sıhhati de sorgulanmış olacaktır. Bu sorgulama, 19.yüzyıl Osmanlı siyasî gündeminin karmaşıklığı kabul edilerek Yeni Osmanlıların bütün itirazlarından daha çok döneme damga vuran birkaç temel mesele üzerinden gerçekleştirilecektir. Ayrıca hem iktidarın hem de grubun üyelerinin karşılıklı hislerinin

de mücadeleye etki ettiği hesaba katılarak özellikle Yeni Osmanlıların iddialarına katkı sağlayan kişisel duyguları da gözden kaçırılmayacaktır.

MUHALEFETİN KONFORU İKTİDARIN SORUMLULUĞUNA KARŞI

19.yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti, hayli karmaşık bir siyasî gündemle uğraşmak zorunda kalmıştır. Yüzyılın başlarından itibaren içerideki ve dışarıdaki olaylar, Osmanlı Devleti'ni yönetenleri bir hayli meşgul etmiştir. Özellikle imparatorluğu oluşturan unsurların hemen her talebinin batılı devletler tarafından desteklenmesi, olayların uluslararası boyut kazanması ile sonuçlanmıştır. Avrupa devletlerinin müdahaleleri ile sorunlar genel olarak diplomasinin çalışma alanına taşınmıştır. Avrupa devletleri, Osmanlı içişlerine karışmayı insanî müdahale olarak tarif etmişler ve gerekçesini de Osmanlıların gayrimüslim unsurlara katliam yaptığı şeklinde ağır bir iddiaya dayandırmışlardır. (Rodogno, 2012; 36-62)

Yeni Osmanlı muhalefetinin ortaya çıktığı 1860'lı yılların özellikle ikinci yarısı, yukarıda bahsedilen ağır gündemin 1866 yılında Girit'te çıkan isyanla daha da karmaşık bir hal almasına yol açtı. Yeni Osmanlılar ama özellikle Namık Kemal, iktidarın Girit konusunda doğru politikalar izlemediğini ileri sürerek ağır eleştirilerde bulundu. Namık Kemal'in, Girit konusundaki eleştirileri hem İstanbul'da olduğu dönemde hem de yurt dışına çıkmak zorunda kaldığı yıllar boyunca devam etti. Namık Kemal'in, iktidara yönelttiği eleştirilerin başında Girit'te yaşayan Müslümanlara yeterince ilgi gösterilmediği ve halkın ciddi sıkıntılarla boğuştuğu iddiası geliyordu. Bu sebeple *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde bir yardım kampanyası başlatmış ve kamuoyunun ilgisini konuya çekmeye çalışmıştı. (Kuntay, 1944; 59)

Namık Kemal'in, Girit hakkındaki iddialarına mesele ile yakından ilgilenen Âli Paşa, iktidarın sahibi olmaktan kaynaklanan bir sorumluluk düşüncesi ile karşılık verecekti. Paşa, bir gazetecinin asıl görevinin, tespit ettiği bir sorunla ilgili olarak konuyu devlet adamlarına iletmek olduğunu belirtiyordu. (Kuntay, 1944; 62) Bir başka ifade ile Namık Kemal iktidarı eleştirerek yukarıda çizilen çerçeve ile ilişkili biçimde siyasetin aktörlerinin çoğaldığını anlatıyordu. Âli Paşa'nın pek de ağır sayılmayacak uyarısına cevap verirken gazetecinin mensup olduğu milletin menfaatlerini gözetmeye hakkı olduğunu ayrıca bunun görevi de olduğunu belirtcekti. (Kuntay, 1944; 62) Âli Paşa'nın nispeten yumuşak sayılabilecek tondaki ikazına Namık Kemal, kamuoyunun bir temsilcisi olarak siyaset hakkında fikir beyan etmeye hakkı olduğu karşılığını vermişti. Bu iddialı cevap, Osmanlı siyasetinin genel olarak devlet kadrolarının tasarrufunda bulunduğu göz önüne alınırsa yeni dönemin özgünlüğünü göstermesi açısından önemlidir. Nitekim Âli Paşa da küçüklerin cevabı eğer doğruysa büyükler tarafından hoş karşılanabilir diyerek (Kuntay, 1944; 62) siyaset yelpazesinin genişlediğini kısmen kabul ettiğini gösterecekti. Ancak büyük-küçük formülasyonu ile hem yaşa hem de rütbeye zımnen atıfta bulunması, geleneğin aniden yok olamayacağını ve eski ile yeninin birlikteliğini açık hale getirmekteydi. Paşanın cevabı aynı zamanda Namık Kemal'e duyulan sempatinin de küçük bir işareti sayılmalıdır.

Girit konusundaki eleştirilerinin nispeten anlayışla karşılanması, Namık Kemal'e gösterilen özeni anlatır. Ancak hem Ziya Paşa hem de Namık Kemal, Hürriyet gazetesindeki yazılarında konuyu işlemeye devam edecektir. Âli Paşa'nın, Girit ile ilgili söylediklerinin hiçbirinin gerçekleşmediğini yazacaklardı. Ayrıca meselenin çözümü için

Bâbiâli'nin, Avrupa devletlerinin Yunanistan'a baskı yapmasını beklemekle tam bir zavallılık sergilediğini belirtirler. Olayların başından itibaren yapılan her şeyin yanlış olduğunu ve Âfi Paşa'nın bu durumdan utanması gerektiğini söyleyecek kadar da ileri gideceklerdi. (Topal, 2019 c. I.; 307-308)

Namık Kemal'in ve Ziya Paşa'nın, belki de Avrupa'da sürgünde olmanın da verdiği özgürlükle son derece ağır bir üslupla kaleme aldığı ve Hürriyet gazetesinde yayımlanan makaleleri dikkatle incelenmelidir. Buradaki temaya sadık kalarak Girit hakkında yazdıklarının sıhhati sorgulanmalıdır. İsyanın patlak verdiği 1866 yılından itibaren Bâbiâli'nin son derece hızlı hareket ettiği ve özellikle yukarıda bahsedilen ve 19.yüzyılda genel bir metod haline gelen Avrupa müdahalesini engellemek için ciddi çaba sarf edildiği açıktır. Nitekim an itibariyle bürokrasiyi mutlak biçimde kontrol eden Âfi ve Fuad Paşalar, olaya hızla intibak etmiş ve Âfi Paşa, adaya giderek Avrupa müdahalesini engellemek için gerekli reformlara başlamıştır. Kaldı ki devletin en temel hassasiyeti de sorunun diplomatik bir içerik kazanmadan çözüme ulaştırılması olmuştur. (BOA. İrade / Girit, 253, 15 Şevval 1283 / 20 Şubat 1867) Bâbiâli'nin çabaları özellikle İngiltere üzerinde etkili olmuş ve Lordlar Kamarası'nda konuşan Lord Arygil, Osmanlı Devleti'nin adada uyguladığı politikaların doğruluğunu ve isyandaki asıl sorumlunun Yunanistan olduğunu belirtmiştir. Özellikle Yunan gönüllülerinin isyana destek vermek üzere Atina'dan, Girit'e geldiklerini ve bu gelişmenin de isyanın uzamasına yol açtığını vurgulamıştır. Hatta Lord Arygil, Giritli Rumların şikâyetlerinin ciddiye alınmaması gerektiğini ve İngiltere açısından en doğru politikanın Osmanlı Devleti ile birlikte hareket etmek olduğunu da ilave etmiştir. (BOA. İrade / Girit, 256, 3 Zilkaade 1283 / 21 Mart 1867) Ayrıca Girit İsyanı'ndan yaklaşık beş yıl sonra vefat eden Âfi Paşa hakkında Londra'ya bilgi veren İngiltere elçisi Henry Elliot da Paşayı övgü dolu sözcüklerle anmış ve özellikle Girit konusunda yaptıklarını büyük başarı olarak tarif etmiştir. (NA. FO. 78 / 2177, 7 Eylül 1871)

Dönemin İngiltere elçisinin Paşanın ölümünün ardından söylediği övgü dolu cümleler bir yana gerçekten de Bâbiâli'nin, Girit İsyanı'na son vermek için büyük bir çaba harcadığı açıktır. Yunanistan'ın, Avrupa kamuoyunun desteğini almak amacıyla özellikle adada yaşayan ve isyanla birlikte göç etmek zorunda kalan Rum tebaa hakkında Bâbiâli oldukça titiz bir çalışma yürütmüştür. Mesela isyanın sebep olduğu asayişsizlikten dolayı evlerini terkeden ahalinin yeniden evlerine dönmesinin sağlanması gerektiği belirtilmiştir. Hatta daha da ileri giderek isyana karıştığı halde af dileyen eşkıyanın da affedilmesinin devletin büyüklüğünü göstermesi açısından önemli olduğunu altı çizilmiştir. Bunların yanı sıra isyandan ötürü öksüz veya yetim kalan çocukların bakımına dikkat edilmesi gerektiği de özellikle belirtilmiştir. (BOA. İrade / Girit, 245, Ek 4, 11 Receb 1283 / 19 Kasım 1866) Nitekim evlerine dönmek isteyenlerin can ve mal güvenliğinin sağlanmasına yönelik İngiltere elçisi Henry Elliot'ın talebine Hariciye Nazırı Fuad Paşa, devletin bu konuda bütün çabayı gösterdiği cevabını vermiştir. Elliot, Fuad Paşa'nın bu konuda oldukça samimi davrandığını zira Bâbiâli'nin, en fazla çekindiği konunun, isyana Avrupa devletlerinin müdahalesi olduğunu belirtir. Ayrıca İngiliz elçi, adadan gelen haberlerin de Fuad Paşa'yı desteklediğini ve göç edenlerin evlerine dönmeye başladıklarını açıklar. (NA. FO. 78 / 2021, 12 Haziran 1868)

Osmanlı idaresi, adayı terk etmek zorunda kalan Rumların evlerine dönmeleri hakkında hayli hassas davrandığı gibi isyanı bastırmaya çalışırken de aynı hassasiyeti

devam ettirmiştir. Özellikle Yunanistan'ın aleyhte propagandasına izin vermemek için kadınlar, çocuklar ve yaşlıların askeri harekâttan etkilenmemesine dikkat edilmiştir. İngiltere elçisi Lord Lyons'un yazdıkları da bu gerçeği doğrulamaktadır. İstanbul'daki İngiltere temsilcisi, Girit'teki İngiltere konsolosu Ellis'ten mağaralarda isyancılar ile birlikte kadın, çocuk ve yaşlıların da bulunduğunu ve bunlara zarar verilmemesi gerektiğini belirten bir telgraf alır. Konuyu vakit kaybetmeden Âli Paşa'ya aktarır ve bu konuda hiçbir endişe duymaması gerektiğini, harekâtı yürüten Ömer Paşa'ya masum halka karşı hassas davranılması hakkında defalarca talimat gönderildiği cevabını alır. (NA. FO. 78 / 1962, 14 Temmuz 1867)

Gerek Bâbiâli'nin gerek Hariciye Nezareti'nin, Girit İsyanı'nı bastırmak için büyük bir çaba harcadığı açıktır. Özellikle Yunanistan'dan gelen ve isyana destek veren gönüllüler, meselenin hızla çözülmesinin önündeki en büyük engel olmuştur. Osmanlı idaresi bu temel sıkıntının farkında olduğunu, Yunan eşkıyası ve reisleri adada kaldıkça isyanın bittiğine yabancı devletleri ikna etmek mümkün değildir diyerek açıklamıştır. Bu gönüllülerin varlığından duyulan rahatsızlık ise isyan uzadıkça Avrupa'nın müdahale edebileceği endişesiyle yakından ilgilidir. (BOA. İrade / Girit, 248, Ek 3, 12 Ramazan 1283 / 18 Ocak 1867) Bâbiâli'nin endişesi pek de haksız sayılmaz. Zira Londra sefiri Kostaki Musurus Paşa, İngiliz Hariciye Nazırı ile görüştüğünü ve nazırın hem Fransa'nın hem de Rusya'nın, Girit'e özerklik vermek istediğini ve İngiltere'nin de mecburen bu talebe uymak zorunda kalacağını söylediğini aktarmıştır. (BOA. İrade / Girit, 248, Ek 1, 11 Ramazan 1283 / 17 Ocak 1867) Bu endişe sebebiyle gönüllülerin adayı terk etmeleri için Girit Valisi Mustafa Naili Paşa oldukça dikkatli davranmış ve Avrupa devletlerinin gemileri ile taşıma görevini yerine getirmelerine herhangi bir müdahalede bulunmamıştır. Hatta Paşaya göre bunların adadan ayrılmaya başlaması, Bâbiâli'nin kesin bir zafer kazandığı anlamına gelmektedir. (BOA. İrade / Girit, 249, 16 Ramazan 1283 / 22 Ocak 1867)

Mustafa Naili Paşa, Yunanistan'dan gelen gönüllülerin adaya terk etmeye başlamasını, Bâbiâli'nin zaferi olarak değerlendirse de Girit İsyanı yaklaşık iki yıl daha sürmüştür. İsyanın tam olarak bastırılmamasının altında yatan en mühim sebep, Atina üzerinden sürekli biçimde Girit'e gelen gönüllüler olmuştur. Bu akın durmadıkça ve Yunanistan diplomatik olarak yenilmedikçe isyanın bitmeyeceği kesin olarak anlaşılmıştır. Nihayet 1868 yılının sonuna doğru Bâbiâli, beş maddeden oluşan bir ultimatomla adadaki gönüllülerin çekilmemesi halinde savaştan başka seçenek kalmayacağını Yunanistan'a açıkça bildirmiştir. (NA. FO. 78 / 2024, 7 Aralık 1868) Bâbiâli'nin, isyana kesin olarak son verme isteği ile attığı bu cesur adımın, son derece rafine bir diplomatik süreç üzerine inşa edildiği açıktır. Fransa ve Rusya'nın, isyanın başından itibaren Rum tezlerine olan yakınlığına karşın İngiltere, Osmanlı Devleti'ni desteklemiş ve Osmanlı hariciyesi bu desteği kaybetmemeye özen göstermiştir. İngiltere'nin içten desteği, İstanbul'daki elçisi Elliot'ın sözlerinden de açıkça anlaşılmaktadır. Elliot'a göre; *Osmanlı Devleti'nin hâlâ hayatta olduğunu tüm dünyaya göstermesi için dördüncü sınıf bir devleti kendisine saygı duymaya mecbur edecek güçte olduğunu ispatlamasından daha doğal bir şey olamaz.* (Pınar, 2012; 144) Kaldı ki bütün Avrupa devletleri açıkça Yunanistan'ı ve Giritli isyancıları desteklese de Osmanlı askeri isyana büyük ölçüde son vererek gücünü tüm dünyaya göstermiştir. (NA. FO. 78 / 2024, 29 Kasım 1868)

İngiltere'nin desteği isyanın başından sonuna kadar değişmeden devam etmiştir. Hatta İstanbul'daki Rus elçisi İgnatiev, İngiltere'de hükümetin değiştiğini ve yeni başbakan Gladstone'ın, Osmanlı'ya destek vermeyeceğini söyleyerek Âli Paşa'yı kibarca tehdit etse de Bâbiâli tezlerinden ödün vermemiştir. (NA. FO. 881 / 1635, No. 16, 29 Kasım 1868) Bâbiâli'nin, savaşı da göze alarak sergilediği kararlı tutum sonucu Avrupa devletleri harekete geçmiş ve hem isyanı hem de Yunanistan'ın sebep olduğu sıkıntıyı çözüme kavuşturmak üzere Paris'te bir konferans toplanmasına karar vermiştir.

Konferans, 9 Ocak 1869 günü toplanır ve gündem, Bâbiâli'nin hayalinin de ötesinde yalnızca Yunanistan'ın yol açtığı sıkıntı ile sınırlı tutulur. İngiltere Hariciye Nazırı Clarendon, Paris'teki temsilcisine başka hiçbir konunun açılmaması gerektiğini özellikle belirtmiştir. (Pınar, 2012; 155) Nihayet konferans Bâbiâli'nin istediği gibi sonuçlanır ve Yunanistan'ın mağlubiyeti ile kapanır. 19.yüzyıldaki diğer diplomatik oturumlarla karşılaştırıldığında bu sonuç, Osmanlı Devleti açısından büyük bir zafer anlamına gelmektedir. (Pınar, 2012; 168) Bâbiâli'yi bu sonuca götüren en önemli etken ise en baştan itibaren sergilediği kararlı tutumu olmuştur. (NA. FO. 881 / 1646, 11 Şubat 1869) Özellikle Âli Paşa'nın, bu diplomatik başarıda en büyük pay sahibi olduğu açıktır. Mesela Fransa Hariciye Nazırı Moustiér, daha konferans toplanmadan *Âli Paşa'nın karakteri ortadadır ve kendisi her ne kadar temkinli bir insan olsa da tamamen Türk gururu ile doludur. Dolayısıyla aşağılanmaktansa onurlu bir zafer için her türlü sebat ve kararlılığı gösterecek bir kişiliğe sahiptir* diyecektir. (NA. FO. 881 / 1635, No. 13, 8 Aralık 1868) Nitekim Âli Paşa, konferansın ardından Avrupa başkentlerindeki Osmanlı temsilcilerine gönderdiği mektupta eşkıyalığın meslek haline geldiği devlet olarak nitelediği Yunanistan'a büyük bir ders verildiğini vurgulamıştır. (Davison, 1993; 1203)

Konferans, Bâbiâli'nin mutlak zaferi ile sonuçlansa da hem bu konuda hem de baştan itibaren Girit İsyanı'nda izlenen siyaset hakkında Yeni Osmanlılar ağır eleştirilerine devam ederler. Bu açık başarıya ve neredeyse bütün Avrupa devletlerinin bunu kabul etmesine karşın Yeni Osmanlılara göre konferans hezimetle sonuçlanmıştır. Çünkü konferansta Osmanlı Devleti'nin hukuku korunmamış ve Yunanistan gibi bir devlete taviz verilerek devletin ve milletin onuru ayaklar altına alınmıştır. (Topal, c.I, 2019; 443) Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi durum aslında tam aksine bir netice ile sonuçlanmıştır. Neredeyse bütün Avrupa devletleri, Bâbiâli'nin katı yaklaşımı karşısında geri adım atmak zorunda kalmıştır.

Girit İsyanı ve Paris Konferansı hakkında Yeni Osmanlıların Bâbiâli'nin açık başarısına rağmen inatçı bir tutum sergileyerek Osmanlı idaresine muhalefet etmesi, öncelikle muhalif olmanın konforu ile ilgilidir. Ayrıca Yeni Osmanlıların genel olarak dönemin iki büyük devlet adamı Âli ve Fuad Paşa'ya duydukları şahsî husumeti de unutmamak gerekir. Mesela tedavi için Nice şehrine giden ve orada vefat eden Fuad Paşa'nın, Katolik ayini ile defnedilmesinin yerinde olacağını söylerler. Ruhunu teslim ederken yanında hiçbir Müslümanın bulunmadığını ve Fransızca konuşarak hayata veda ettiğini belirtirler. (Topal, c.I, 2019; 476) Âli Paşa'yı da babasının Mısır Çarşısı'nın kapısını açıp-kapatmakla görevli oluşundan hareketle *kapıcızâde* diyerek istihza le anarlar. Dolayısıyla Yeni Osmanlılar, bu iki isme karşı pek de sempatik hisler beslemezler. Ancak bu sübjektif yargıların ötesinde Bâbiâli ile Yeni Osmanlılar arasında özellikle Girit konusundaki anlaşmazlık, temel bir ideolojik farklılıktan da kaynaklanır.

Yeni Osmanlılar, Girit İsyanı başladığı andan itibaren meseleye daha çok İslâm üzerinden bakmış ve yazılarında çoğunlukla Müslüman nüfus ile ilgilenmişlerdir. Mesela Ali Suavi, *Muhbir* gazetesinde Namık Kemal'in Tasvir-i Efkar'da yaptığına benzer şekilde bir yardım kampanyası başlatıyordu. Hatta Namık Kemal'den daha ileri giderek adaya gideceğini ve topladığı yardımları kendi elleriyle Müslümanlara dağıtacağını açıklıyordu. (Muhbir, Numro 24, 22 Şevval 1283 / 27 Şubat 1867) Ayrıca bir kadının 550 kuruş bağışladığını ve bunu da İslâm kardeşlerimizi unutmadık selamı ile birlikte adada yaşayan Müslüman kadınlara dağıtacağını da ilave ediyordu. (Muhbir, Numro 29, 28 Şevval 1283 / 05 Mart 1867) Gerek Namık Kemal'in gerek Ali Suavi'nin gazetelerinde yardım kampanyası düzenlemesi, yukarıda da belirtildiği gibi yeni dönemin genişleyen siyaset yelpazesi ile yakından ilgiliydi. Dolayısıyla siyasetin alanı genişledikçe aktörlerin sayısının çoğalması da kaçınılmazdı. Ancak bu gelişme, Bâbiâli'nin de yeni dönemle birlikte form değiştirdiği gerçeğini unutmadan analiz edilmek zorundadır. Özellikle Ali Suavi'nin gazetesinde sürekli yardımdan bahsetmesi, bürokrasinin, sarayın da önüne geçerek bütün siyasî alanı kuşatma isteği ve iddiasına açık bir meydan okumaydı. (Kuntay, 1946; 25) Zira yardım edilecekse yukarıda belirtildiği gibi bu devletin vazifesi olmalıydı.

Sivil aktörler veya Yeni Osmanlılar ile Bâbiâli arasında kamuoyunun huzurunda yaşanan bu gerilim, açık bir siyasî mücadeleydi. Ancak Bâbiâli'nin, hem Namık Kemal'in hem de Ali Suavi'nin yardım kampanyalarından rahatsız olması, siyaset mücadelesi kadar ideolojik ayrışmayla da ilgiliydi. Yeni Osmanlılar, özellikle Islahat Fermanı'nın (nispeten) Müslümanlar aleyhine yarattığı dezavantajı tasfiye etmek için merkezinde İslâm'ın olduğu bir siyasî söylemi gazete sütunlarına taşıyorlardı. Fakat Tanzimat Dönemi'ne yön veren ana fikrin *Osmanlılık* olduğu hatırlandığında, sürekli İslâm vurgusu, gayrimüslim unsuru devlete bağlamak iddiasındaki bu programı heba etmekle eşdeğer bir anlam taşıyordu. Dolayısıyla Yeni Osmanlıların siyasî söylemlerinin ana fikrini İslâm'ın oluşturması, devletin Osmanlı üst kimliği inşa etmeye dönük çabasına inkâr edilemez bir tehdit anlamına geliyordu. Buradan hareketle Bâbiâli, bu açık ve tehlikeli meydan okumada alanı kendi lehine daraltmaktan başka çare bulamıyordu.

Kamuoyuna yön veren aktörlerle Bâbiâli arasında diyalektik bir ilişki şekilleniyordu. Siyasî alan sarayın egemenliğinden kurtuldukça Bâbiâli'nin kudreti de aynı nispette artıyordu. Ancak bürokrasinin iktidarı aynı zamanda resmî alanın dışında kalan siyaset meraklılarına da imkân ve fırsat sunuyordu. Fakat bu defa da Bâbiâli, iktidarı paylaşmak konusunda doğal bir kıskançlık sergiliyordu. Dolayısıyla 19.yüzyılın genel olarak Osmanlı Devleti adına ağır gündemlerle dolu olduğu düşünülürse muhalefet ile Bâbiâli'nin restleşeceği konu bulmak hiç de zor olmuyordu. Nitekim Girit İsyanı'nın nispeten sakinleşmesi ve Paris Konferansı ile birlikte Osmanlı lehine çözülmesinin hemen ardından dikkatler bu defa Mısır'a çevrildi.

19.yüzyılın ilk yarısında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın, Sultan II. Mahmud'a isyan etmesi ve iki defa Osmanlı ordularını bozguna uğratması, devleti çöküşün eşiğine getirmişti. Osmanlı Devleti, erken bir çöküşten Avrupa'nın yardımı sayesinde kurtulmuş ancak Mehmed Ali Paşa'ya, Mısır'da *ursi* valilik vermek zorunda kalmıştı. Mehmed Ali Paşa'nın yol açtığı tehdit kısmen ortadan kaldırılsa da Mısır'da babadan oğula geçen bir valilik sisteminin kabul edilmesi, iktidarın yekpare olduğu inancını alt üst etmişti. Zira bu durum, Osmanlı hanedanının dışında imparatorluk coğrafyasının en mühim toprakları

arasında yer alan Mısır'da bir başka hanedanın varlığını kabul etmek anlamına geliyordu. Dolayısıyla Mehmed Ali Paşa'nın isyanı, Avrupa yardımıyla bastırılrsa da Mısır, 19.yüzyıl boyunca Osmanlı siyasetinin değişmeyen gündemlerinden biri haline geldi. Ayrıca bölgenin bir İslâm toprağı olması, sorunu daha da ağır hale getirmekteydi. Zira Osmanlı Sultanı/Halifesi bir başka Müslüman idarecinin ırsî valiliğini tanyarak iktidarını paylaştığını (açıkça) onaylamış oluyordu.

Mısır'da oluşturulan bu yeni idarî yapının, 19.yüzyıl boyunca tahta çıkan Osmanlı padişahlarını ve merkezî bürokrasiyi rahatsız etmesi kaçınılmazdı. Nitekim Mehmed Ali tehlikesinin kısmen bitirilmesinden sonra sahneye bir süre sessizlik hâkim olsa da 1863 yılında İsmail Paşa'nın, Mısır valiliğine gelmesiyle birlikte sorun yeniden canlandı. İsmail Paşa, Mısır'ı, Osmanlı yönetiminden kopararak bağımsız bir ülke yapmak istiyordu. Bu hedefine ulaşmak için son derece dikkatli adımlar atıyor ve özellikle Avrupa devletlerinin desteğini almak için çaba sarf ediyordu. Fransa ve Rusya'nın, İsmail Paşa'ya verdiği desteğe, İngiltere'nin kararsız tutumu eşlik edince Mısır valisi harekete geçmeye karar verdi. Ayrıca Girit İsyanı da Osmanlı siyasetinin temel gündemi haline gelmiş ve Bâbüâlî, neredeyse bütün dikkatini isyana vermişti. Hem Osmanlı siyasetinin hem de uluslararası konjonktürün sağladığı avantajla İsmail Paşa, harekete geçerek Bâbüâlî üzerinde baskı kurmaya başladı. Henüz açıkça bağımsız bir Mısır istediğini dile getirmiyordu ancak kendisinin Mısır'ın asıl sahibi olduğunu ima eden sembolik bir arayış içine girmişti. Bu kaotik ortamın da baskısıyla İsmail Paşa, 1866 yılında Mısır veraset sistemini değiştiren ve yalnızca kendi soyundan olanların valilik koltuğuna oturmasını sağlayan fermanı almayı başardı. Yaklaşık bir yıl sonra 8 Haziran 1867 tarihinde de kendisini Mısır'ın içişlerinde tek söz sahibi yapan ve ülkenin sahibi olduğunu ima eden *Hıdivlik* unvanını içeren ferman verildi. Ferman, Mısır'da büyük bir coşku ve heyecan içinde halka duyuruldu. (Pınar, 2012; 38-39)

Hıdiv İsmail, özellikle ikinci fermanından sonra adeta bağımsız bir idareci gibi davranmaya başladı. Girit İsyanı'nın sağladığı avantajları da değerlendirerek askerî ve iktisadî konularda İstanbul'un otoritesini neredeyse yok sayan bir takım faaliyetlere kalkıştı. Gerek Âli Paşa gerek Fuad Paşa, bütün dikkatlerini Girit meselesine çevirmişken Hıdiv İsmail'in attığı cesur adımlara karşılık verecek fırsatı bulamamıştı. Ancak Paris Konferansı'nda, sorunun tamamen bitirilmesiyle bu defa Bâbüâlî, Mısır'a yöneldi. 1869 yılında ilân edilen yeni bir fermanla Mısır'ın askerî ve iktisadî meselelerde İstanbul'a danışmadan hiçbir adım atamayacağı duyuruldu. Hıdiv İsmail, Bâbüâlî'nin onayı olmadan ne ordusunu güçlendirmeye ne de Avrupa devletlerinden borç almaya kalkışabilecekti. (Pınar, 2012; 97-112) Bir başka ifade ile 1866 ve 1867 fermanları ile kendisini bağımsızlık sevdasına kapıran İsmail Paşa'ya, Mısır'ın sahibinin Osmanlı Sultanı olduğu hatırlatılıyor ve Bâbüâlî'nin iktidarına meydan okuyamayacağı ihtar ediliyordu. Nihayet 1870 yılında İstanbul'a gelerek padişahın *eteğine yüz sürmek* zorunda bırakılan Hıdiv İsmail, hem Sultanın hem de Bâbüâlî'nin bir süreden beri ihlâl ettiği otoritesine boyun eğdiğini gösteriyordu. Hatta Sadrazam Âli Paşa'nın, Bebek'teki yalısına giderek kendisinden bizzat özür diliyordu. (Pınar, 2012; 115-116)

Hıdiv İsmail'in, açıkça Osmanlı otoritesini kabul ettiğini söylemesine rağmen Yeni Osmanlılara göre Bâbüâlî bu konuda da tamamen başarısız olmuştu. Çünkü 1869 fermanı ile 1866 ve 1867 yıllarında verilen fermanların içeriğinde hiçbir değişiklik yapılmamıştı. Kısacası İsmail'in oğulları hâlâ Mısır valiliğinin tek varisi idiler ve Hıdiv

unvanı da devam ediyordu. (Topal, c.II, 2019; 250-251) Ancak yukarıda vurgulandığı gibi Mehmed Ali Paşa'ya zaten daha önce ırsî valilik hakkı tanınmıştı. 1866 fermanı ile yapılan tek değişiklik, Mehmed Ali Paşa'nın diğer oğul veya torunlarının bu hakkı kaybetmesi ve yalnızca İsmail'in soyundan gelenlerin valilik makamına oturma hakkını elde etmesi olmuştu. Hıdivlik unvanı ise işlerinde uzun süreden beri bağımsız davranan Mısır valilerine ilave bir unvan vermekten başka bir şey değildi. Fakat Hıdiv'in elinden neredeyse bütün icrai yetkilerinin alınarak askerî ve ekonomik konularda İstanbul'a bağlı hale getirilmesi çok önemli bir ileri adım olmuştu. Ayrıca İstanbul'a gelerek padişaha bağlılığını bildirmesi de sembolik açıdan önemli bir gösteriydi. Bütün bu olumlu tablo muhalefeti tatmin etmeye yetmeyecekti. Zira Yeni Osmanlıların, özellikle Âli Paşa'ya duydukları kızgınlık, Paşanın, Hıdivden rüşvet aldığı iddiasıyla da yakından ilgiliydi. (Ayetullah, 1326; 17; Suavi, 1288; 1-2; Suavi, 1325; 5; Topal, c.II, 2019; 253)

Yeni Osmanlılar, bir muhalefet grubu olarak ortaya çıktıkları andan itibaren hem Âli Paşa'yı hem de Fuad Paşa'yı rüşvet aldıkları konusunda sık sık itham etmişlerdi. Özellikle Âli Paşa'nın bu konuda hayli becerikli olduğunu her fırsatta dile getirmişlerdi. Âli Paşa'nın, bu denli büyük miktarlarda rüşvet alması, doğal olarak malî açıdan epeyce zenginleşmiş bir sadrazam portresini düşündürüyor. Ancak Paşanın ölümünden sonra ailesinin içine düştüğü ekonomik sıkıntılar, Yeni Osmanlıların iddialarını da sorguya açık hale getiriyor. Mesela Paşanın ölümünden sonra ailesi, tüccar Bogos Bey'e babalarından kalan borcu ödemek için Tırhala'daki çiftliklerini satmak zorunda kalmıştır. (BOA. A.MKT.MHM. 446 / 61, 04 Zilhicce 1289 / 02 Şubat 1873; BOA. A.MKT.MHM. 447 / 83, 21 Zilhicce 1289 / 19 Şubat 1873) Benzer şekilde Paşanın oğulları Reşid ve Rıza Beyler ile kızı Selma Hanım, bir miktar gelir elde edebilmek amacıyla babalarından kalan bir evi Esmâ Sultan'a kiralamak istemişlerdir. (BOA. Y. PRK. SGE. 5 / 54) Ayrıca Âli Paşa'nın, uzun yıllar boyunca ikamet ettiği ve sağlığında İstanbul'un en önemli mekânları arasında yer alan Bebek'teki yalısı da II. Abdülhamid döneminde Cemile Sultan'ın kızına satılmak zorunda kalmıştır. (BOA. Y. PRK. BŞK. 27 / 78, 24 Safer 1310 / 16 Eylül 1892) Nihayet Paşanın ölümünün üzerinden daha iki yıl bile geçmeden kızı Suad Hanım'ın, Sultan Abdülaziz'e hitaben kaleme aldığı arzuhal, geride kalan ailesinin malî durumunun pek de parlak olmadığını şüpheye yer bırakmayacak biçimde ispat eder. Suad Hanım, babasından yüklü miktarda borç kaldığını; Tırhala'daki çiftliklerin yanı sıra Mercan'daki köşklarinin de satıldığını ama borcun tamamını ödemeye yetmediğini belirtir. Kendisinin tamamen muhtaç halde olduğunu belirten Suad Hanım, evinin ve ailesinin geleceğini hiç düşünmeden ömrünü devlet işlerine adanmış birinin kızı olarak padişahın kendisine bir maaş bağlamasını ister. (BOA. Y. EE. 91 / 30, 29 Zilhicce 1289 / 27 Şubat 1873)

Ölümünden sonra Âli Paşa'nın ailesinin içine düştüğü ve yukarıda kısaca özetlenen ekonomik tablo, aslında Yeni Osmanlı iddialarının pek de isabetli olmadığı düşüncesine yol açıyor. Âli ve Fuad Paşa'ya ama özellikle ilkinde duydukları nefret dolu hisler, grubun âdil olmayan yorumlarda bulunmasına sebep olmuş gibi görünmektedir. Ancak siyasî meselelerin ötesinde grubun bütün üyelerinin aynı davrandıkları ve iktidarın bu iki ismine karşı ortak hisler besledikleri de düşünülmemelidir. Mesela Yeni Osmanlıların en önemli iki siması Ziya Paşa ve Namık Kemal'in, mevcut siyasî durum ve aktörler hakkındaki kanaatleri oldukça farklıdır. Ziya Paşa'ya göre memleketin içinde bulunduğu durum vezirlerin kötü yönetimi ile yakından ilgilidir. Ancak Namık Kemal,

sorunun kişilerden daha çok sistemle ilgili olduğuna inanmaktadır. (Bilgegil, 1970; 130) Benzer şekilde Ali Suavi, daha radikal siyasî görüşlere sahipken grubun diğer üyeleri onun kadar ileri gitmeyi hayal etmezler.

Yeni Osmanlılar arasındaki gerek ideolojik gerek politik farklılıklar iktidarın daha rahat hareket ederek grubu ayrıştırmasına yardım etmiştir. Ancak Bâbüâli'nin, Yeni Osmanlıları bölmeye dönük girişimlerinin, siyasî bir muhtevaya sahip olduğu kadar şahsî hislerden beslendiği de unutulmamalıdır. Bir başka ifade ile Yeni Osmanlılar arasında, Âli ve Fuad Paşa'ya karşı hissedilenler nasıl aynı değil ise Paşalar da grubun bütün üyelerine karşı aynı duygu ve düşüncelere sahip değildir. Mesela Âli Paşa, Namık Kemal'i Yeni Osmanlılar arasındaki tek zeki insan olarak değerlendirir. Daha da ileri giderek onu iki defa cezalandırmak gerektiğini söyler. Yurt dışına kaçarak firarî durumuna düşmüştür. Fakat Âli Paşa'ya göre bundan daha önemlisi Namık Kemal, devletin kendisinden hizmet beklediği kıymetli bir isimdir. Dolayısıyla diğerlerine uyarak devlete olan hizmetini de yerine getirememiştir. (Kevkeb-i Şarkî, Nüsha 22, 07 Şevval 1286 / 09 Ocak 1870) Namık Kemal, sadrazam tarafından hoşgörülü cümlelerle anılırken Ziya Paşa aynı düşüncelerden nasiplenemez. Zira Ziya Paşa, bir memur olarak zor zamanlarda amirlerine itaat etmesi gerektiğini bildiği halde bunu yapmamıştır. (Kevkeb-i Şarkî, Nüsha 24, 10 Şevval 1286 / 12 Ocak 1870) Ali Suavi ise Paşanın gözünde *cehâlet*in simgesi olmaktan başka bir şey değildir. Özellikle ona seslenirken İslamî bir söyleme başvurur. Ali Suavi'nin, Avrupa'da İngiliz kıızıyla eğlendiğini ama kendisinin Ramazan Ayı boyunca annesinin kabri başında dua ettiğini belirtir. (Kevkeb-i Şarkî, Nüsha 22, 07 Şevval 1286 / 09 Ocak 1870) Suavi'ye din üzerinden verilen cevap, onun İslamcı bir politik söylemi (aşırı biçimde) öne çıkarması ile ilgili olmalıdır. Böylece Suavi'nin kamuoyu önünde prestijinin zayıflatılması hedeflenmiştir.

Sadrazamın bu ayrıştırma hamlesi, yukarıda bahsedilen ve grubun tek sesli olmayan yapısı ile yakından ilgilidir. Bu hareket kısa süre sonra sonuç verir ve Namık Kemal affedilerek yurda dönmesi sağlanır. Hatta Âli Paşa, kendisinden Fransa-Prusya Savaşı hakkında bir rapor hazırlamasını ister ve yazılan raporu övgüyle karşılar. (Kuntay, c.II, 1944; 58) Namık Kemal, Ali Suavi ve Ziya Paşa gibi Paris'e kaçmak zorunda kalmıştı. Hariciye Nazırı Fuad Paşa, bu üç ismin dikkatle takip edilmesini Paris sefiri Mehmed Cemil Paşa'ya bildirmişti. (BOA. HR.SYS. 1798 / 67, Ek 1, 23 Mayıs 1867; BOA.HR.SYS. 1798 / 67, Ek 2, 29 Mayıs 1867) Namık Kemal'in, diğerleri ile birlikte yakından takip edilmesinin istendiği düşünüldüğünde İstanbul'a dönmeyi başaran ilk isim olması kendisine duyulan sevginin bir yansıması olmalıdır. Namık Kemal dışında kalan Yeni Osmanlıların yurda dönüşleri hayli geç olacaktır. Büyük bölümü Âli Paşa'nın vefatından sonra yurda dönmüş ancak Ali Suavi uzun süre Avrupa'da ikamet etmek zorunda kalmıştır.

Hem Yeni Osmanlılar hem de Bâbüâli'nin iki büyük ismi Âli ve Fuad Paşa, iktidar-muhalefet mücadelesinde ilkeler kadar şahsî hislerden de beslenmiştir. Ancak Yeni Osmanlılar, muhalif olmanın bütün konforu ile hareket ederken Paşaların iktidarın sorumluluğu ile davranmak zorunda kaldığı unutulmamalıdır. Yukarıda bahsedilen başlıkların hemen tamamında Yeni Osmanlıların pek de doğru tespitlerde bulunmadıkları açıktır. Nitekim Paşaların ölümünden sonra başta Namık Kemal olmak üzere bazı isimler pişmanlıklarını belirtmekte sakınca görmezler. Mesela Namık Kemal, adeta yaptığı haksızlıklar için af dilercesine Âli ve Fuad Paşa'nın karşılaştıkları her zorluğu aşmak için

büyük gayret gösterdiklerini ve çok yetenekli insanlar olduklarını belirtir. Ayrıca Kemal'e göre bu iki isim, hiçbir meselede devletin menfaatine aykırı davranmamıştır. (İbret, Numro 28, 08 Şaban 1289 / 11 Ekim 1872) Ebuzziya Tevfik ise daha samimî bir pişmanlık itirafında bulunur. Tevfik, *Âli Paşa'ya düşman olduklarını ancak artık izlediği siyasetin doğruluğu ve devletin menfaati için harcadığı çabayı takdir ve tasdik etmek zorunda olduklarını* vurguluyordu. (Mecmua-i Ebuzziya, Numro 37, 25 R. Evvel 1330 / 15 Mart 1912) İngiltere elçisi Henry Elliot ise Yeni Osmanlılardan biraz daha önce veya çok daha önce Paşaların değerini takdir etmişti. 6 Eylül 1871 günü saat 23.00'te Londra'ya çektiği telgrafta *Âli Paşa'nın öğleden sonra saat dört buçukta hayata veda ettiğini* belirtiyordu. (NA. FO. 78 / 2177, 6 Eylül 1871) Bu telgraftan yalnızca bir gün sonra başkentine gönderdiği raporda ise şunları yazacaktı: *...Türkiye'nin ve Avrupa'nın en önemli devlet adamlarından birinin vefat haberini vermek çok acıydı...Şu noktaya temas etmeliyim ki Türkiye'nin bugün karşı karşıya olduğu pek çok sorun onun vefatının ne büyük bir kayıp olduğunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır...* (NA. FO. 78 / 2177, 7 Eylül 1871)

SONUÇ

Tanzimat Fermanı'nın ilânından sonra özellikle Mustafa Reşid Paşa'nın çabaları ile modern bürokrasinin oluşumu yönünde ciddi adımlar atılmıştı. Mustafa Reşid Paşa, yeteneklerine güvendiği genç isimleri bürokrasiye kazandırmakta tereddüt etmedi. Nitekim kendisinden sonra Bâbüâli'nin kontrolünü ele geçirecek olan Âli ve Fuad Paşa'nın yetişmelerine büyük katkı sundu. Bürokrasi güç kazandıkça zamanla sarayın karşısında siyasî bir aktör olarak yerini almayı başardı. Özellikle 1861 yılında Mustafa Reşid Paşa'nın ölümünden sonra Bâbüâli neredeyse iktidarın tek sahibi konumuna yükseldi. Sivil bürokrasinin bu denli büyük bir güce ulaşmasında Âli ve Fuad Paşa'nın rolleri oldukça büyüktü. Ancak Bâbüâli'nin, sarayın iktidarını zayıflatarak bütün gücü kendinde toplaması doğal olarak hem memur sınıfının kendi içinde hem de memurlar ile sivil aktörler arasında yeni bir mücadelenin doğmasına yol açtı. Yeni Osmanlılar da reformlarla genişleyen bu siyasî alana dâhil olan siyasete meraklı kısmen sivil unsurlardı. Sivil bir muhalif grubun ortaya çıkması ile Osmanlı siyasetinin (nispeten) Avrupai tarzda bir görüntüye kavuştuğu zannedilse de aslında grubun muhalefeti, ilkeler kadar hislerden de ilham alıyordu.

Yukarıda sıralanan örneklerden de anlaşılacağı gibi Âli ve Fuad Paşa'ya duydukları kızgınlık hatta nefret, iktidarın hemen bütün icraatına karşı ön yargılı bir itirazı da beraberinde getirdi. Ancak itiraz ettikleri ve iktidarı başarısız buldukları konularda derin bir araştırma ve bilgi birikimi ile hareket etmekten uzak oldukları da açıktı. Kaldı ki Paşaların ölümünden sonra muhalefet ettikleri bütün başlıklarda yanıldıklarını itiraf etmekte gecikmediler. Dolayısıyla Yeni Osmanlılar, muhalif olmanın sağladığı bütün konforu sonuna kadar kullandıklarını da zımî olarak kabul etmek zorunda kaldılar. Bâbüâli'nin iki büyük ismi Âli ve Fuad Paşa'nın ise onların iddia ettiği gibi devletin ve memleketin menfaatine aykırı davranmadıkları Yeni Osmanlılar tarafından da anlaşıldı. Özellikle Âli Paşa'nın vefatından sonra yerine gelen Sadrazam Mahmud Nedim Paşa'nın yaklaşık bir yıllık sadareti, hem Âli Paşa'nın hem de Fuad Paşa'nın değerinin daha iyi anlaşılmasını sağladı.

KAYNAKÇA

Yayınlanmamış Kaynaklar

- Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), A.MKT.MHM., 446 / 61, 447 / 83.
- Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), HR.SYS., 1798 / 67.
- Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), İrade / Girit, 245, 248, 249, 253, 256.
- Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), Y. EE., 91 / 30.
- Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), Y. PRK. BŞK., 27 / 78.
- Arşiv Kaynakları Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri (BOA), Y. PRK. SGE., 5 / 54.
- National Archives Foreign Office Documents (NA. FO.), 78 / 1962, 78 / 2021, 78 / 2024, 78 / 2177.

Yayınlanmış Kaynaklar

- National Archives Foreign Office Documents (NA. FO.), 881 / 1635, 881 / 1646.

Osmanlıca Süreli Yayınlar

- İbret, Numro 28, 08 Şaban 1289 / 11 Ekim 1872
- Kevkeb-i Şarkî, Nüsha 22, 07 Şevval 1286 / 09 Ocak 1870
- Kevkeb-i Şarkî, Nüsha 24, 10 Şevval 1286 / 12 Ocak 1870
- Mecmua-i Ebuzziya, Numro 37, 25 R. Evvel 1330 / 15 Mart 1912
- Muhbir, Numro 24, 22 Şevval 1283 / 27 Şubat 1867
- Muhbir, Numro 29, 28 Şevval 1283 / 05 Mart 1867

Yayınlanmış Eserler

- Ayetullah. (1326), *Merhum Ayetullah Efendi'nin Rüyası yâhud Sadrâzam Âli Paşa'nın Muhâkemesi*. İstanbul: Vezir Han'ında 48 Numaralı Matbaa.
- Bilgegil, M. K. (1970), *Ziya Paşa Üzerinde Bir Araştırma*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.
- Davison, R. (1993), *Ottoman Diplomacy and the Ending in 1869 of the Crisis with Greece by the Rebellion in Crete of 1866-1869*. X. *Türk Tarih Kongresi*. Ankara: TTK Yayınları, 1195-1203.
- Kuntay, M. C. (1944), *Namık Kemal: Devrinin İnsanları ve Olayları Arasında*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Kuntay, M. C. (1946), *Sarıklı İhtilalci Ali Suavi*. İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi.
- Pınar, H. (2012), *Osmanlı-Yunan Krizi ve 1869 Paris Konferansı*, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 0(16), 133-172.
- Pınar, H. (2012), *Tanzimat Döneminde İktidarın Sınırları: Bâbiâli ve Hıdiv İsmail*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Rodogno, D. (2012), *Against Massacre: Humanitarian Interventions in the Ottoman Empire 1815-1914*. New Jersey: Princeton University Press.
- Suavi, A. (1288), *Defter-i Âmâl-i Âli Paşa*. Paris.
- Suavi, A. (1325), *Âli Paşa'nın Siyaseti*. İstanbul: Artin ve Mahdumları Matbaası.
- Topal, A. E. (2019), *Namık Kemal'in Hürriyet Gazetesi*. İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.